

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

**Сергій
Мельников,**
аспірант кафедри
фінансів,
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет ім.
Вадима Гетьмана»

МАКРОЕКОНОМІКА

Пошук оптимальних шляхів реформування пенсійної системи України вимагає об'єктивних та незаангажованих підходів, єдиним критерієм істинності яких повинно стати результуюче покращення добробуту суспільства. Наукові методи дослідження мають бути єдиним загально визнаним засобом конструктивної критики крайнього релятивізму управлінських рішень на практиці: чи то популістських закликів до фінансового збільшення пенсійних виплат, що жодним чином не вмотивовано, чи то акцентів на першочерговості промислово-інвестиційного розвитку країни, що є за своєю суттю антисоціальними. Розгляд методичного аспекту в дослідженні пенсійної проблематики є необхідною передумовою для системної перевірки отриманих результатів; конкретизоване методологічне поле задасть певні початкові параметри логіки, дотримання яких продукуватиме цілісний науковий продукт, що зумовлюватиме ефективний поступ у вирішенні означеної проблеми.

Початком кожного наукового дослідження є визначення методологічного базису, у середовищі якого мають бути сформульована проблема та шукатися шляхи її вирішення. Надзвичайно важливо акцентувати увагу на методологічному аспекті саме в економічній теорії, оскільки проблематика даної сфери відносин постає гостріше, ніж в інших суспільних науках, і пов'язано це з використанням моделі економічного суб'єкта, що максимізує цільову функцію, вбачаючи «причини речей» у вчинках і мотивах, що керують людьми. З іншого боку, на відміну від соціології та політології, їй все-таки вдається генерувати конкретизовані та обґрунтовані теорії людської поведінки, котрі майже повністю відсутні в цих двох науках. При цьому ступінь абстрагування від реальності в даному специфічному середовищі набагато вищий, і теоретичні моделі можуть розвиватися певною мірою незалежно від пояснюваних і модельованих явищ. Так, у листі журналу «Science» Леонтьєв В. проаналізував статті, опубліковані в «American Economic Review» за попереднє десятиліття і виявив, що більше половини з них являли собою математичні моделі без будь-яких емпіричних

даних, приблизно 15% містили абсолютно нематематизований теоретичний аналіз (також без емпіричних даних) і тільки решта 35% статей містили прийоми емпіричного аналізу [1, с. 217]. Освальд А. підтвердив результати, отримані Леонтьєвим в мікроекономічній сфері, і дійшов висновку, що багато економістів розглядають свою дисципліну як «різновид математичної філософії» чи «соціальної математики», тобто такої галузі математики, що має справу із соціальними проблемами, але підходить до них виключно формально [2, с. 101]. Ще одна стаття економічного американського журналу наводить аргументацію на доказ того, що американські аспіранти переконані, начебто головною умовою, необхідною для їхньої професійної кар'єри, є аналітичні здібності, а не знання економічних релій або ознайомлення з економічною літературою [3, с. 95-111]. Це в свою чергу призводить до появи в економічній науці математичних «піротехніків», котрі стверджують свій професійний рівень через побудову складних економетричних моделей.

Слід зазначити, що термін «методологія» іноді розуміють як сукупність технічних процедур дисцип-

ліни, як більш переконливо співзвучний синонім її методів [4]. Однак у більш широкому розумінні його визначають як дослідження концепцій, теорій та основних принципів міркування, прийнятих у тій або іншій науці. Методологія – це вивчення зв'язку між теоретичними концепціями та обґрунтованими висновками про реальний світ; зокрема, методологія в економічній науці – це та галузь, де розглядаються способи, якими економісти обґрунтовують свої теорії, і мотиви, що вони наводять при виборі однієї з них [5, с. 23]. Таке визначення дає найбільш точне розуміння сутності методології в економічному дослідженні, формалізуючи широку гаму наукових підходів, позиції, точок зору, що сформувалися за останні сторіччя. При цьому методологія не дає механічного алгоритму ні для побудови, ні для обґрунтування теорій, і цим вона більше нагадує мистецтво, ніж науку [6, с. 12].

Економічні теорії рано чи пізно зазнають порівняння з фактами реального світу, і це – остаточний критерій істини, але емпірична перевірка настільки важка і неоднозначна, що навряд чи можна знайти багато прикладів економічних теорій, рішуче відкинутих у результаті багаторазових емпіричних спростувань. Так само марно шукати емпіричний аналог кожної використовуваної теоретичної концепції – така ціль просто недосяжна, проте можливим видається здійснення непрямої перевірки шляхом аналізу сукупності основних концепцій конкретної теорії і продукування з них висновків, що стосуються деяких явищ реального світу. Економічні теорії не можна вважати інструментами, що дозволяють точно передбачувати економічні події – це лише спроби розкрити причини та відшукати рушійні сили в економічній системі.

Висвітлення методичного підходу дає змогу зосередити увагу на конкретному важливому питанні: у який спосіб досліджуємо проблематику реформування системи пенсійного страхування?

Об'єкт дослідження окреслюється як певна цілісність соціального інституту пенсійного захисту і регламентованих державою відповідних заходів, спрямованих на реалізацію цього інституту. Визначення об'єктом дослідження системи пенсійного страхування мотивується історичною різноманітністю конкуруючих концепцій, що формують специфічні моделі суспільних взаємовідносин з приводу реалізації пенсійного захисту та вимагають відповіді на складне питання обґрунтування вибору кращої з них. Так, через свої ідеологічні переконання, радянська система господарювання відкидала ідею масових персональних заощаджень, оскільки передбачала солідарну відповідальність суспільства за соціальну рівність і соціальний захист на міжнаціональному рівні зі справедливим розподілом матеріальних благ. Це зумовило становлення «щедрої» пенсійної системи, в якій відбувався міжгенераційний перерозподіл фінансових потоків від одного покоління працівників до іншого покоління пенсіонерів. Новітня історія України показала неготовність держави до гарантування пенсійних виплат на попередньому рівні – 100% до середньої заробітної плати [7, с. 223]. У межах об'єкта предмет дослідження визначається як фінансові відносини в системі пенсійного страхування та напрями їх реформування в Україні. Предмет дослідження містить базову гіпотезу, яку можна сформулювати наступним чином: існує краща система пенсійного страхування, аніж діюча, з досконалішим механізмом фінансування, що ґрунтується на засадах персоніфікації пенсійних внесків і виплат.

Формулювання гіпотези обумовлюється гіпотетико-дедуктивним підходом наукового пізнання, що виникло в XX столітті як плід творчості представників Віденської школи та американських прагматистів (П. Александер, Дж. Лоузи). До 1948 р. даний підхід ще не був термінологічно формалізований як єдино можливий спосіб наукового пояснення. Авторизована

версія вперше з'явилася в науковій роботі К. Гемпеля і П. Оппенгейма «Аспекти наукового пояснення», де зазначалося, що метод наукового пізнання і міркування заснований на виведенні (дедукції) висновків з гіпотез і припущень, істинність значення яких невідома [8, с. 129-132]. Дещо раніше формулювання гіпотетико-дедуктивної моделі торкався К. Поппер у книзі «Логіка наукового відкриття» (1934р.) і стверджував, що будь-які істинно наукові пояснення мають загальну логічну структуру: вони включають як мінімум один універсальний закон плюс вказівку релевантних початкових умов або границь його застосовності, які разом становлять «explanans» – пояснюючі передумови, з яких за допомогою правил дедуктивної логіки виводиться «explanandum» – пояснення деякої події [9, с. 189-192]. Прикладом такого мислення слугує наведена гіпотеза щодо прогресивності персоніфікованої системи пенсійного страхування щодо солідарної системи пенсійного страхування на сучасному етапі суспільного розвитку.

Із загальної логіки гіпотетико-дедуктивної структури усіх наукових тлумачень виходить, що при операції, названої «поясненням», використовуються ті ж правила логічних висновків, що і при операції, названої «прогнозом», з єдиною різницею – пояснення здійснюються за фактом події, а прогнози передують йому [8, с. 156]. Уявлення про повну логічну симетрію між природою пророкування і природою пояснення одержало назву «тезис симетрії» і склало ядро гіпотетико-дедуктивної моделі пізнання. Розгляд питання реформування системи пенсійного страхування крізь призму гіпотетико-дедуктивної методології дає змогу через «пояснення» та «прогноз» охопити максимально широкий спектр питань, починаючи від розуміння недоліків діючої солідарної системи пенсійного страхування до моделювання наслідків самого процесу реформування. Надзвичайно важливо в процесі реформування пенсійної системи дотримуватися логічної формули «тезису симетрії» і

використовувати одні й ті самі методологічні підходи для опису «того що є» і того «що повинно бути» з обов'язковою формалізацією початкової теорії чи гіпотези.

У світлі оптимістичної гіпотези щодо існування кращої форми фінансування системи пенсійного страхування широта фінансових відносин та напрями їхнього реформування розглядаються у вигляді моделей. У вивченні наукової проблематики через побудову моделей найбільш близькі методологічні позиції займає наукова течія інституціоналізму. Відомі американські інституціоналісти Т. Веблен, К. Айерс, Г. Мюрдаль у своїх роботах пропонували специфічний спосіб пояснення досліджуваного об'єкта, що отримав назву «моделювання структур» (pattern modeling). В його основі лежить пояснення подій або дій за допомогою вказівки їхнього місця в структурі взаємозв'язків, що, як передбачалося, характеризуватиме економічну систему як єдине ціле [10, с. 243-272]. Прихильники цього підходу відкидають «атомізм» у всіх його проявах і відмовляються абстрагуватися від будь-якої частини системи; їхні робочі гіпотези відносно конкретні й близькі до описуваної системи, а якщо вони і узагальнюють, то за допомогою типологій; у своїх поясненнях вони скоріше наголошують на «розумінні», аніж на «прогнозах», і називають пояснення продуктивним, якщо нові дані укладаються в передбачувану структуру.

Саме поняття «моделювання», як подає філософський енциклопедичний словник, означає «метод дослідження об'єктів пізнання на їх моделях; побудова і вивчення моделей реально існуючих предметів і явищ (органічних і неорганічних систем, інженерних пристроїв, різних процесів – фізичних, хімічних, біологічних, соціальних) і конструйованих об'єктів для визначення або покращення їх характеристик, раціоналізації способів їх побудови, управління і т.п.» [11, с. 421]. Слово «модель» має свій родовід від латинського слова «modelium», що означає міра, образ, спосіб і т. д. Його

початкове значення було пов'язане з будівельним мистецтвом і майже в усіх європейських мовах воно застосовувалось для позначення образу або праобразу – речі, схожої в деякому відношенні з іншою річчю [12, с. 5]. Спочатку модель використовувалася як ізоморфна теорія (після створення Декартом і Ферма аналітичної геометрії під моделлю стали розуміти теорію, яка володіє структурною подібністю по відношенню до іншої теорії). З часом у природничих науках термін «модель» почав застосовуватися для позначення того, до чого дана теорія відноситься або може відноситись, чи що вона описує. Під моделлю в широкому сенсі розуміють уявно або практично створену структуру, що відтворює частину дійсності в спрощеній і наочній формі. Модель в цьому сенсі виступає як деяка ідеалізація, спрощення дійсності, хоча сам характер і ступінь спрощення, привнесений моделлю, можуть змінюватися протягом часу. У більш вузькому сенсі термін «модель» застосовують при відображенні певної сфери явищ з допомогою іншої, більш вивченої, яка легше розуміється. Таким чином, в цих двох випадках під моделлю розуміється або конкретний образ об'єкта, що вивчається, в якому зображаються реальні або передбачувані властивості, будова, або інший об'єкт, що реально існує одночасно з тим, що вивчається, і схожий з ним стосовно деяких певних властивостей або структурних особливостей. В цьому сенсі модель – не теорія, а те, що описується даною теорією – предмет даної теорії. Найбільш влучне визначення поняття «модель» дає Штофф В. А. в книзі «Моделювання і філософія»: «Під моделлю розуміється така уявно сформована або матеріально реалізована система, котра, відображаючи або генеруючи об'єкт дослідження, здатна замінювати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт» [13, с. 7].

Розгляд системи пенсійного страхування як моделі фінансових відносин зумовлюється необхідністю спрощення цієї складної інтегрованої системи, що

функціонує у тісному зв'язку з іншими подібними системами. Водночас слід зазначити, що модельовані заходи реформування в системі пенсійного страхування за певних умов можуть бути надзвичайно переконливими, але при цьому завжди непросто відтворити їх на практиці.

Серед численних класифікацій та групувань всієї сукупності загальнонаукових методів доречно навести наступну [14, с. 17]:

1. Методи, що використовуються на теоретичному рівні дослідження (індукція, дедукція, системний підхід).

2. Методи, що використовуються як на теоретичному рівні дослідження, так і на емпіричному (формалізація, абстрагування, аналіз і синтез, систематизація, узагальнення, моделювання).

3. Методи емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, вимірювання, оцінювання, порівняння, візуально графічні методи).

Звертаючись до питання адекватності та доцільності використання в дослідженні проблематики пенсійного страхування різноманітних методів з арсеналу природничих та суспільних наук, важливо звернути увагу на невизначеність пріоритету доктрини між методологічним монізмом та методологічним дуалізмом. Іншими словами, історія методології дослідження не дає чіткого визначення, чи всі наукові методи придатні для дослідження реформування пенсійної системи, чи потрібно виокремлювати особливі методи, що за своєю специфікою застосовні лише в даному дослідженні. Очевидно, що суспільні науки часто користуються методами дослідження, відмінними від тих, що поширені в природничих науках, – наприклад, методом включеного спостереження – в антропології, методом масових опитувань – у соціології і багатомірним статистичним аналізом – у психології, соціології та економічній теорії, що контрастують з контрольованими лабораторними експериментами в багатьох природничих науках. Проте методологічний монізм стосується власне не методу дослідження, а швидше контексту об'єкту

тування теорій [15, с. 89]. Таким чином, твердження, що дослідження пенсійних реформ вимагатиме іншої методології, ніж будь-яка інша природнича наука, означає відстоювання тієї точки зору, що теорії або гіпотези, які стосуються соціальних явищ, повинні обґрунтовуватися радикально інакше, ніж теорії або гіпотези щодо явища природи. На підтримку такої позиції в XIX столітті філософи неокантіанської школи висунули заперечення, засноване на концепції *Verstehen*. Німецький термін *Verstehen* позначає розуміння зсередини – за допомогою інтуїції та емпатії, на противагу знанням, отриманим ззовні – за допомогою спостереження і розрахунку; інакше кажучи, він уособлює знання від «першої» особи, зрозуміле кожній людській істоті, на відміну від знання від «третьої» особи, що обумовлює ставлення до речей без прямого сприйняття людською свідомістю [16, с. 482]. Зрозуміло, що представники природничих наук позбавлені такого знання учасника, знання від «першої» особи, оскільки не можуть уявити собі, як це – бути атомами чи молекулами (спроба захисту доктрини *Verstehen* розпочав Ф. Махлуп в роботі «Якби матерія могла говорити» [17, с. 315-332]). Але представники суспільних наук, які мають справу з людськими вчинками, можуть поставити себе в становище тих спостережуваних суб'єктів, поведінка яких аналізується, покладаючись на інтроспекцію як джерело знання про їхню поведінку і, таким чином, отримують беззаперечну перевагу перед дослідниками природних явищ.

Проблема *Verstehen* і значення регульованої правилами поведінки перетинається з попперівським принципом методологічного індивідуалізму. Цей принцип говорить, що пояснення соціальних, політичних або економічних явищ адекватні лише тоді, коли засновані на переконаннях, установках і рішеннях індивідів [18, с. 439]. Безпосереднім прикладом відстоювання позицій методологічного дуалізму слугує робота Л. фон

Мізеса «Людська діяльність: трактат з економічної теорії», де згадувалася праксеологія (загальна теорія раціональної поведінки людини), відповідно до якої визначення мотивів до цілеспрямованої індивідуальної дії є абсолютно необхідною умовою для пояснення будь-якої поведінки, включаючи економічну [19, с. 312]. Ф. Найт також відстоював доктрину *Verstehen* в економічній теорії, роблячи наступний висновок: «Неможливо перевірити будь-яке твердження про економічну поведінку за допомогою якої-небудь емпіричної процедури, якщо ключові терміни цього твердження визначені конкретно, тобто точно і з вказівкою середі застосування» [20, с. 163-164]. Згідно з розглянутою доктриною *Verstehen* вивчення питань реформування системи пенсійного страхування та запровадження принципів персоніфікації повинно здійснюватися вченим-дослідником на особливих засадах, із врахуванням притаманного кожній окремій людині внутрішнього чуття та відповідної ірраціональної поведінки, а також результуючої непрогнозованості людських вчинків.

У розгляді методологічного аспекту дослідження пенсійного страхування також привертає увагу специфіка фальсифікаціонізму – однієї із найвимогливіших методологічних доктрин, котра висуває досить тверді та незручні правила дослідження. М. Блауг детермінує фальсифікаціонізм як методологічну позицію, відповідно до якої теорії і гіпотези вважаються науковими тоді і тільки тоді, коли зроблені на їхній основі прогнози, принаймні гіпотетично, спростовні, тобто коли вони виключають усіляку можливість яких-небудь певних дій, станів або подій [21, с. 53]. Історія доводить, що наукове знання завжди розвивалося шляхом спростування існуючих теорій і побудови нових теорій, стійких до спростування. Логічним підґрунтям цієї точки зору є наступна позиція: єдиний спосіб довідатися, що певна теорія правильна чи принаймні не помилкова – це перевірити який-небудь на-

ступний з її прогнозів щодо дії, явищ або тенденцій. Така точка зору в процесі дослідження гіпотетичних моделей реформування системи пенсійного страхування несе в собі два наслідки взаємно протилежної дії. Перший: використання строгих правил фальсифікаціонізму стосовно предмета дослідження допомагає критично оцінити сукупність альтернативних прогнозів та обрати ті, котрі найменше суперечать основній початково обраній гіпотезі. Наведений підхід особливо важливий під час планування глибоких реформ у пенсійній сфері, оскільки прорахунки на початкових стадіях можуть отримати свій негативний прояв лише через декілька років чи десятиліть. В умовах імплементації системи індивідуального довгострокового накопичення пенсійних внесків будь-які фінансово-управлінські ексцеси носитимуть персоніфікований характер, на відміну від солідарного механізму перерозподілу фінансових ресурсів, і можуть протікати у гострій революційній формі. Другий наслідок знаходить своє вираження через критику фальсифікаціонізму деякими вченими як методології, котру не можна рекомендувати для наукового економічного дослідження. Б. Колдуел називає правила фальсифікаціонізму настільки жорсткими, що при їхньому послідовному дотриманні життєздатними виявилася б лише невелика частина економічних теорій. Він зазначає: «Більшість сучасників вірять, що теорії повинні піддаватися перевірці; що корисним засобом перевірки є порівняння пророкувань, зроблених на основі теорії, з реальністю; що точність прогнозів часто є найважливішою властивістю, на яку тільки може претендувати теорія; що, нарешті, відносна ієрархія теорій повинна визначатися ступенем підтвердження порівнюваних теорій» [5, с. 124]. Ці чотири принципи Б. Колдуел називає методологією конфірмаціонізму, пом'якшуючи вимоги фальсифікаціонізму. Розбіжність між конфірмаціонізмом і фальсифікаціонізмом залежить частково від ступе-

ня, у якому теоретиків змушують робити ризиковані прогнози, а частково від того, чи приймаються спростування серйозно як можливі свідчення фундаментальної помилковості теорії. Конфірмаціонізм прагне до того, щоб його теорії не піддавалися значному ризику, а зіштовхнувшись із емпіричним спростуванням, модернізує теорію або корегує сферу її застосування, але ніколи не відкидає її як помилкову. Методологія фальсифікаціонізму, навпаки, навмисно піддає себе ризику і сприймає багаторазову нездатність зробити точний прогноз як свідчення того, що варто звернути увагу на альтернативні теорії. Б. Колдуел відстоює методологічний плюралізм, сповідуючи принцип «нехай розцвітають сто квітів» та вважаючи, що різні школи в економічній теорії можна критикувати тільки зсередини, тобто в рамках визнаних ними ж самими критеріїв. Але якщо всі методологічні стандарти вважати рівно прийнятними, тоді доведеться визнавати припустимим будь-яке теоретизування. З ультраліберальної позиції методологічного плюралізму не є очевидним навіть те, чому необхідно вимагати, щоб теорії були логічно несуперечливі або затверджували що-небудь певне про реальний світ. Згідно з таким підходом, твердження про сьогоденну необхідність впровадження персоніфікованої системи пенсійного страхування в рамках програми реформування взагалі втрачає сенс, оскільки всі системи отримують невід'ємне право на життя, є однаково ефективними за певних унікальних умов, а ідея заміни старих пенсійних моделей новими відкидається як непотрібна.

Звичайно, існують вагомні причини, що ускладнюють застосування в дослідженні пенсійного страхування і методологію фальсифікаціонізму: будь-яка гіпотеза припускає, що деякі умови приймаються незмінними, кількість цих умов дуже велика, і вони не завжди піддаються точному визначенню; в економічній теорії немає добре підтверджених універсаль-

них законів, а існуючі мають статистичну форму або форму тенденцій, без яких-небудь універсальних констант; щоб перевірити теорію, необхідно побудувати її модель, але, на жаль, та сама теорія може бути представлена широкою розмаїтістю альтернативних типових моделей; нарешті, вхідні дані, використовувані при будь-якій емпіричній перевірці, можуть лише приблизно відповідати пропонованим концепціям, що перевіряє теорія [5, с. 238-242]. Порівнюючи методології конфірмаціонізму та фальсифікаціонізму з метою найбільш конструктивного дослідження питання пенсійного реформування, можна відзначити однакову їхню ефективність, оскільки обидві вимагають здійснювати перевірку вірогідності запропонованих ідей хоча і по-різному вказують на подальші дії в дослідженні. Водночас методологія конфірмаціонізму зручна для вирішення питань соціально-економічного напрямку, оскільки виражає помірковане ставлення і не пропонує відкидати традиційні погляди, як наприклад, тезу про необхідність пенсійного захисту громадян навіть за умов неефективності діючого фінансового механізму та обтяжливості пенсійних виплат для державного бюджету та солідарного рівня.

Концепцію персоніфікації системи пенсійного страхування у вітчизняній пенсійній політиці можна звичайно вважати кроком уперед порівняно з солідарним перерозподільним механізмом радянського зразку, проте і вона повинна піддаватися об'єктивній критиці для перевірки адекватності її окремих параметрів реальному економічному середовищу. Так, наприклад, досвід країн-реформаторів доводить, що надії, покладені на інвестиційну складову в трансформованих пенсійних системах, не виправдалися повною мірою, що дало поштовх розвитку альтернативним системам типу NDC (non-financed defined contribution). Аспект верифікації (перевірки) пропонованих шляхів реформування пенсійного страхування в процесі дослідження є необхідним атрибутом будь-якої наукової роботи.

Історія знала великих економістів-теоретиків та вважала методи, якими вони користуються, самоочевидними і такими, що не потребують обговорення (Д. Рікардо, Л. Вальрас, Дж.М. Кейнс), хоча були й протилежні приклади (Дж.С. Міль, К. Менгер, М. Фрідмен). Перша група вчених відстоювали насамперед визначальний характер передумов економічної теорії, резюмуючи, що верифікація економічних прогнозів – заняття щонайменше ризиковане. Передумови, на їхню думку, виникали в результаті інтроспекції або повсякденного спостереження за поведінкою навколишнього світу і у цьому розумінні були істиною «a priori». З передумов, у результаті чистої дедукції, випливали висновки, які були правильні «a posteriori» лише під час відсутності факторів, що їх спотворюють. Отже, перевірка висновків робилася з метою визначити застосовність економічної логіки, а не результативність її застосування. Навіть коли авторам доводилося пояснювати, чому періодично проявляються явні розбіжності між прогнозом і дійсністю, вони жодного разу не сформулювали тих підстав, у силу яких можна було б спростувати ту або іншу конкретну економічну теорію. В результаті склалося враження, що, оскільки передумови економічної теорії, загалом, правильні, її пророкування також, загалом, правильні, а коли це не так, за допомогою старанних пошуків завжди можна знайти кілька спотворених фактів, які й несуть всю відповідальність за виявлене протиріччя [21].

На рахунок протилежної когорти вчених можна віднести тези про те, що пряма верифікація постулатів або передумов економічної теорії одночасно є зайвою і вводить в оману; зрештою, про економічні теорії варто виносити судження за їхніми висновками щодо явищ, які вони повинні пояснювати. М. Фрідмен називає перевірку обґрунтованості передумов «фундаментально помилковою думкою, що викликає багато плутанини» [22, с. 20-52]. Він вважав, що передумови не тільки не зобов'язані бути реалістич-

ними, навпаки, навіть краще, якщо вони далекі від реальності: щоб бути значимою, гіпотеза повинна мати початково неправильні передумови. Це парадоксальне перебільшення Самуельсон згодом охрестив «екстремальною версією F-нахилу». В той же час критики Фрідмена (Дж. Мелиц, К. Клапхольц, П.Д. Макклеланд) стверджували: (1) точні прогнози не є єдиною релевантною перевіркою справедливості теорії, а якби вони й були такими, було б неможливо відрізнити правильну кореляцію від помилкової; (2) прямі свідчення, що стосуються передумов, не обов'язково важче одержати, аніж дані про ринкову поведінку для перевірки прогнозів, чи результати вивчення передумов не більше двозначні, аніж результати перевірки прогнозів; (3) спроба перевірки передумов може сприяти розумінню важливих обставин, що допоможе в інтерпретації перевірок прогнозів, і (4) якщо перевірки прогнозів теорій, передумови яких, очевидно, суперечать фактам, є єдиним емпіричним базисом, то варто вимагати більш строгих перевірок.

Незважаючи на полярність та історичну непримиренність позицій відомих вчених щодо порядку наукової верифікації, в контексті реформування вітчизняної системи пенсійного страхування однаково важливо здійснювати перевірку передумов та прогнозів. Немає жодного переконливого доказу того, що правильно вказані параметри макропоказників вітчизняної економіки підтвердять обраний курс на персоніфікацію системи пенсійного страхування, так само не існує жодних доказів, що неправильні актуарно обраховані прогнози свідчитимуть про помилковість обраного курсу реформ.

Особливо слід виокремити аспект статистичного методу верифікації. Статистичний висновок передбачає використання певної вибірки для того, щоб зробити деякі припущення про невідомі властивості генеральної сукупності. Математико-статистичний апарат являється єдиним засобом для кількісного опрацювання наявної

інформації, що характеризується універсальністю застосування у всіх галузях науки. В економіці будь-яка концепція чи гіпотеза використовує даний метод для перевірки своїх постулатів та прогнозів. Часто описові та прогнозні висновки статистичного методу розцінюють як результат, який не підлягає сумніву, оскільки він використовує параметри математичної логіки. Насправді, статистика описує лише досліджувану сукупність. В своїй дисертації «Підстави економічного аналізу» П. Самуельсон визначив: стандартних передумов умовної максимізації не вистачає для того, щоб вивести більшість економічних прогнозів; метод порівняльної статистики порожній, якщо не сформована відповідна динамічна система і не доведена її стабільність [23, с. 262]. П. Самуельсон проводив фундаментальне відмежування у міркуваннях порівняльної статистики, що з того часу стало називатися кількісними та якісними розрахунками. Він формулює границі застосування статистичного методу, стверджуючи тезу, що в економічній теорії мало коли вдається вказати величину, на яку змінюються ендогенні змінні під впливом одного або більше екзогенних факторів, але важливо принаймні визначити алгебраїчний знак цієї зміни: «Корисність пропонованої теорії визначається тим, що за допомогою аналізу ми часто виявляємося здатні з'ясувати природу змін невідомих змінних у відповідь на конкретну зміну одного або більше параметрів» [23, с. 257]. Застереження класика не відкидає релевантність перевірки економічними та статистичними методами, проте звертає увагу на важливість критичної оцінки дослідником отриманих результатів як певної характеристики сукупності, але в жодному разі не фундаментального закону досліджуваного явища.

Короткий огляд методологічного базису дослідження проблематики реформування системи пенсійного страхування дає змогу зробити висновок: точно так як не існує універсальної логіки відкриття, не існує і переконливої ло-

гіки підтвердження гіпотез; немає формального алгоритму, механічної процедури верифікації, фальсифікації, прямого свідчення для підтвердження єдино правильно вирішення поставленої наукової проблеми. На філософське питання: «Як ми можемо отримати аподиктичне (безумовне, достовірне) знання світу?» К. Поппер відповідає, що ніякого достовірного емпіричного знання, заснованого на нашому особистому досвіді і досвіді людства в цілому, не існує. Більше того, не існує жодного надійного методу гарантувати, що те, можливо, помилкове знання про реальний світ, яким ми володіємо, є найкращим з того, чим ми могли б володіти за даних обставин [24].

Обрана методологічна позиція щодо дослідження реформування системи пенсійного страхування дає змогу зробити наступні висновки.

– Центральне місце в процесі виявлення ефективних трансформаційних шляхів пенсійного реформування повинен займати не сам метод (модель), хоч який би багатогранний та системний характер він не мав, а саме потенціал логічного відтворення фінансових взаємовідносин, котрий, змінюючись під систематичним впливом ендегенних та екзогенних чинників, вказуватиме на перспективність обраного курсу реформ.

– Всі наукові методи дослідження прийнятні, якщо вони здатні реально відобразити, пояснити та спрогнозувати всю складність та поліструктурність суспільних відносин у системі пенсійного страхування;

– Перевірка фінансових передумов та прогнозів у процесі моделювання реформ системи пенсійного страхування повинна здійснюватися, виходячи із максими формальної логіки, за умов констатації факту відсутності єдиного правильного методологічного прийому верифікації;

– Використання методологічних лімітів фальсифікаціонізму створює передумови для адекватної об'єктивної критики пропонованих ідей та заходів, що породжує проблемне поле, дискусію і подальший поступ у пошуку кращих управлінських рішень щодо транс-

формації міжгенераційного механізму фінансування пенсій; водночас методологія конфірмаціонізму дає змогу утримати емпіричний багаж здійснених досліджень задля подальшого генерування більш сучасних теорій, що утворює потужний комплексний методологічний цикл теоретизування економічних процесів.

Література

1. *Leontief W.* *Academic Economics* // *Science*. – 1982. – P. 217.

2. *Oswald A.J.* *Progress in microeconomic data.* // *Economic Journal* – 1991b. – 2 vols. – P. 101.

3. *Colander D. and Clamer A.* *The making of economists.* // *Journal of Economic Perspectives*. – 1987. – №1 (2). – P. 95-111.

4. *Философский словарь* /Под ред. И.Т. Фролова. – 4-е изд.-М.: Политиздат, 1981. – 445 с. // www.filosof.historic.ru/.

5. *Caldwell B.* *Beyond Positivism: Economics Methodology in the Twenty Century.* London: Allen and Unwin, 1982.

6. *Блауг М.* *Экономическая мысль в ретроспективе.* М.: Дело Лтд, 1994 г., – 720 с.

7. *Суторміна, В.М.* *Держава – податки – бізнес: (із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія/ В.М. Суторміна, В.М. Федосов, В.Л. Андрущенко. - К.: Либідь, 1992. - 328 с.*

8. *Hempel C.G. and Oppenheim P.* *Aspects of Scientific Explanation.* New York. Free Press, 1965 – P.496.

9. *Логика научного исследования.*// Поппер К. *Логика и рост научного исследования.* Избранные работы М.:Прогресс,1983. – с.33-235.

10. *Wilber C.K. and Harrison R.S.,* 1978. *The methodological basis of institutional economics: pattern modeling, storytelling and holism/ Journal of Economic Issue* ,12. reprinted 1983, pp. 243-272.

11. *Філософський енциклопедичний словник* / Редкол.: В. І. Шинкарук (голова), Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.

12. *Фролов І.Т.* «Гнесеологічні проблеми моделювання». М:Наука,1961р.

13. *Штофф В.А.* «Модельовання і філософія» М.: Наука, 1966р.
14. *Єріна А. М., Захожай В. Б., Єрін Д. Л.* Методологія наукових досліджень: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 212 с.
15. *Blaug M.* Economic Theories, True or False? Aldershot, Hants: Edward Elgar.1990.
16. *Шюц А.* Формирование понятия и теории в общественных науках // Американская социологическая мысль./Под ред. В. И. Добренкова.М. 1994. С. 481-496.
17. *Machlup F.*, Methodology of Economics and Other Social Science. New York. Academic Press. 1978.
18. Объективное знание//Эволюционный подход./Поппер К. Логика и рост научного знания, УРСС, 2002, с. 439– 557.
19. *Мизес Л.* Человеческая деятельность: трактат по экономической теории. М.: Экономика. 2000.
20. *Knight F.*, 1940, «What is the Truth» in economics? Journal of Political Economy. Reprinted in On the History and Method of Economics. Selected Essey. Chicago: University of Chicago Press, 1956, – pp 151 – 178.
21. *Блауг М.* Методология экономической науки или Как экономисты объясняют. Пер. С англ. /Науч. ред. и вступ. ст. В.С. Автономова. – М.:НП «Журнал Вопросы Экономики», 2004. – 416с.
22. *Фридмен М.* Методология позитивной экономической науки.// Thesis, 1994, вып. 4., с. 20-25.
23. *Самуэльсон П.* Основания экономического анализа. СПб.: Экономическая школа, 2002. – 604с.
24. *Popper K.* Realism and the Aim of Science. The postscript to the Logic of Scientific Discovery, W.W. Bartley III (ed). London: Fontana. 1983.